

до изражаја и због „компликованости” моде тог доба. Вечерње хаљине су се тада богато украшавале перлама, шљокицама, чипком, свиленим тракама, ресама и разним апликацијама.

И мушкарци су велику пажњу посвећивали одевању. Центлмени са најдубљим џепом су се за „балске прилике” најрадије одевали у ексклузивном „Енглеском магацину” у улици Вука Караџића.³⁰

У време одржавања ових балова рекламирана је и књига тада најпопуларнијег учитеља модерних игара Петра Стојића, члана Париске академије, „Основе народних и модерних игара”. Ова књига је, поред детаљних упутстава и кореографија за играње, садржала и најновије шлагере, као и упутства о етикецији и бонтону, што је било од великог значаја за оне који су тек улазили у свет београдских балова.³¹

Балови Удружења пријатеља уметности „Цвијета Зузорић” показали су у другој, трећој и на почетку четврте деценије XX века, колико се баш у том раздобљу Београд променио и постао престоница модерног типа. Само сто година раније, на месту где се налази Павиљон „Цвијета Зузорић”, чак се нису могле чути ни гусле од топота коња, молитви хоџа, звецкања турског оружја... Неколико година касније, после одласка Турака, храбре почетке су представљале „банџе” које би, поред српских кола, одсвирале и по коју „страну” нумеру. А само неколико деценија након тога, београдске даме су, одевене као и париске, са својом господом у смокинзима и фракковима уживале уз Charstone, Tango, Blues, Quadrille, Boston, Foxtrott, на баловима који су прерастали у праве уметничке доживљаје.

Summary

Radina Vucetic-Mladenovic

Balls of the Association of Friends of Arts „Cvijeta Zuzoric”

At the beginning of the XX century, women from the Association of Friends of Arts „Cvijeta Zuzoric” succeeded in bringing a new spirit to the public life of Belgrade by organising balls with a new concept. With their innovative contents and their selection of participants, these balls brought a fresh spirit to the culture still burdened with folklore traditionalism and patriarchal conservatism.

The principal creators of the balls were the most eminent intellectuals of this time, which made them look like avant-garde happenings more than classical balls.

The most famous balls were: „1002nd Night”, „Golden Age”, „Wedding in Skadarlija”, „Artist’s Dream”, „Art through the Centuries”, „The Night of the History of Costumes”, „Autumn night”, „Night in Hollywood”, „Ball in Bar”, „Night in the Louvre”...

Those modern balls helped to bring the European way of life and entertainment closer to Belgrade and its citizens.

30 *Истио*, стр. 36.

31 *Време*, 4. јануар 1927.

Радмила Радић

УДК: 929:73

Сахрана Ивана Мештровића

Ајстѝракѝ: Вајар Иван Мешѝровић био је личностѝ за коју су се југословенски државни орѝани изузетно инѝтересовали ѝоком живоѝта, а сам чин његове сахране ѝреѝворѝо се у ѝолиѝтички доѝађај од коѝа су разне сѝране ѝокушале да извуку корисѝи.

После Другог светског рата југословенским властима је представљао посебан интерес да у земљу врате патријарха Гаврила Дожића и вајара Ивана Мештровића.¹ Активности за њихов повратак покренуте су готово истовремено и уз лично одобрење Јосипа Броза. Са обојицом је о повратку разговарао вршилац дужности делегата Саветодавног већа за Италију, Славен Смодлака. Патријарх Гаврило се после дужег премишљања вратио у Југославију крајем 1946. године.² Иван Мештровић је остао у Швајцарској до 1947,³ одакле прелази у САД и постаје професор вајарства прво на Универзитету у Сиракузи, а од 1955. на Универзитету Notre Dame у Саут Бенду, Индијана. Током 1954. године

1 Иван Мештровић је рођен у Врпољу 15. августа 1883. године. Учио је клесарски занат у радионици Пава Билинчића у Сплиту, а затим скулптуру код бечког вајара Ота Кенига, да би се потом уписао на Бечку академију ликовних уметности. Почео је да излаже 1902. године и одмах је привукао пажњу уметничке јавности. На изложби у Загребу 1910. излагао је, у друштву са Мирком Рачким, први пут свој *Видовдански циклус*. Годину дана касније у павиљону Краљевине Србије, на Међународној изложби у Риму, привлачи интерес европске уметничке јавности *Косовском симболиком*, фрагментима монументално замишљеног Видовданског храма. У Београду 1913. моделира групу *Алеѝорије* на тему победе српског оружја 1912. у облику теразијске Фонтане. Од читаве композиције уништене у Првом светском рату, преостала је само фигура *Победника*, постављена на калемегданској тврђави 1924. године. Током Првог светског рата, све до 1919. боравио је у Италији. Био је један од чланова Југословенског одбора. По повратку у земљу постао је професор на Академији за умјетност и умјетни обрт у Загребу. У читавом међуратном раздобљу Мештровић је интензивно излагао у земљи и иностранству. Урадио је и праву варијанту Његошевог маузолеја на Ловћену, *Гроб незнаноѝ јунака* на Авали и многе друге споменике и скулптуре. По доласку усташа на власт 1941. неко време је био лишен слободе а потом путује у Италију, одакле 1943. прелази у Швајцарску. Иван Мештровић, *Усѝомене на ѝолиѝтичке ѝуде и доѝађаје*, Загреб 1989; *Енциклопедија Југославије*, књ. 6, Загреб 1965, стр. 78/9; Фикрета Јелић-Буѝић, *Усташиѝе и НДХ 1941–1945*, Загреб 1977, стр. 195.

2 Радмила Радић, *Вером ѝроѝиѝв верѝе. Држава и верске зајѝднице у Србији 1945–1953*, Београд 1995, стр. 196–200.

3 Ф. Јелић-Буѝић наводи да Мештровић током боравка у Швајцарској 1944. није био потпуно пасиван у политичком погледу и да је чак заговарао, преко енглеског амбасадора у Берну, потребу сарадње Тита са Влатком Мачеком. Ф. Јелић-Буѝић, н.д., стр. 291.

Иван Мештровић је добио америчко држављанство. Контакти југословенских власти са њим ипак нису били прекинути.⁴

Почетком педесетих година Мештровић је био врло ангажован у акцији ослобађања загребачког надбискупа Алојзија Степинца а потом и око организовања специјалистичког прегледа за, тада већ кардинала, Степинца.⁵ Југословенски државни органи наставили су са покушајима да Мештровића врате у земљу из врло прагматичних разлога, јер су желели да изграде што бољу слику о себи али и да политичкој емиграцији одузму из руку један важан аргумент у борби против Југославије.⁶

Иван Мештровић је одлагао повратак, али никада није прекидао све везе, тражећи извесне уступке. У својим успоменама наводио је различите разлоге због којих није хтео да се врати, од хапшења брата и пријатеља, до поруке једног комунисте на високом положају да не долази у земљу, јер ће доживети судбину Максима Горког.⁷

Марта 1959. из Амбасаде ФНРЈ у Вашингтону стигао је у Београд телеграм у коме је Марко Никезић предлагао да се Мештровић приволи да дође у посету Југославији у току те године. Никезић је сматрао да би то било корисно због предстојеће конвенције Хрватске братске заједнице и изборне кампање која ће потом уследити. Мештровић се, писао је Никезић, колебао али лекари су му саветовали да би му промена средине на извесно време користила, због проблема којих је имао са срцем. Доласку у Југославију била је склона и његова жена, али она је тражила да са Мештровићем путује и њихов син, као гаранција да ће се вратити. Никезић је сугерисао да Мештровићу позив упутити неко од његових пријатеља, пошто он сам није био спреман да прихвати званичан позив југословенских власти или власти НР Хрватске.

Двадесетак дана касније на овај телеграм одговорио је један од високих функционера МИП-а ФНРЈ, Жеже Брилеј: „Ми смо за то да дође, али на основу досадашњег искуства сумњамо да би прихватио позив. Можда би било најпогодније да га позове Југославенска академија знаности и умјетности у Загребу. Јавите мишљење и ако је могуће испитајте да ли би прихватио позив, јер не би било zgodно да га одбије.“⁸

Иван Мештровић је прихватио позив и дошао на кратко у земљу 1959. године са супругом Олгом, унуком и сином. Посетио је Загреб, Сплит, Опатију и своје родно место и видео се са неким старим пријатељима (Светозарем Ритигом, Миланом Ђурчином, Густавом Крклецом и др.).⁹ Током боравка у

4 Милан Терзић, „Уметник и политика“, *Годишњак за друштвену историју*, бр. III, Београд 1995, стр. 75–90.

5 Драгољуб Живојиновић, *Ватикан, Католичка црква и југословенска власи 1941–1958*, Београд 1994, стр. 398–400; М. Терзић, н.д., стр. 79.

6 *Исто*.

7 Иван Мештровић, *Успомене на политичке људе и догађаје*, Загреб 1989, стр. 363.

8 Архив Савезног министарства иностраних послова, Политичка архива, ф. бр. 67, док. бр. 46997.

9 У Архиву Југославије постоји забелешка о посети Мате Мештровића, сина Ивана Мештровића, Загребу 1957. године. Том приликом он је био гост на ручку код Моис. Светозара Ритига, 13.6.1957. Густав Крклец, који је такође присуствовао ручку, рекао је Мештровићевом сину да текст његовог оца о Микеланђелу, који је требала да изда Матица Хрватска, није спречио он, већ да се рукопис налази код Милана Ђурчина, који је издавање тог рукописа условљавао издавањем стихова

Југославији Мештровић се срео и са Јосипом Брозом, чији је гост био на Брионима, али и са Степинцом у Крашићу. О чему је причао са Титом нема података али може се предпоставити да је дотакнуто питање односа Југославије и Ватикана, јер су 1959. године учињени први кораци да се стање поправи. Што се Алојзија Степинца тиче, у то време на Западу је поново била у јеку кампања за његово ослобађање, тако да је Мештровићев долазак свакако имао везе и са овом активностима.

По повратку у САД, Иван Мештровић је дао изјаву за штампу која је објављена под насловом „Сви Југословени против руске доминације“.¹⁰ Мештровић је пренео своје утиске да су и комунисти и антикомунисти у Југославији били подједнако против сваке могуће доминације СССР-а над њиховом земљом. О Степинцу је изјавио да се налази у „потпуно добром здрављу“, а за Тита је имао само речи хвале.¹¹

Иван Мештровић је умро 17. јануара 1962. године у Саут Бенду, у 78. години живота. Његова последња жеља је била да буде сахрањен у породичном маузолеју у Отавицама. Организацију транспорта посмртних остатака у земљу, преузела је на себе Амбасада ФНРЈ у Вашингтону. Посмртни остаци су стигли у Загреб 23.1.1962. године, специјалним авионом ЈАТ-а, одакле су потом специјалним возом отпремљени за Дрниш. На загребачком аеродрому ковчег је дочекала делегација у којој су били: Јуре Ивезић, председник Одбора за сахрану, чланови ЈАЗУ на челу са др Фрањом Когојом, представници Матице иселеника Хрватске и генерални конзули Велике Британије и САД. Од 20 h истог дана до 10 h наредног, посмртни остаци вајара Мештровића били су изложени у жушној цркви у Дрнишу.

Сахрана је обављена 24.1.1962. у Отавицама. Присуствовали су јој представници Матице иселеника на челу са Вицком Крстуловићем, представници народних одбора општина и округа Шибеник и Сплит, представници ЈАЗУ и велики број мештана из околине.¹² Сахрану је водио сплитски бискуп др Фране Франић (који је у то време од стране државних органа сматран једним од најреакционарних представника католичке хијерархије у Југославији), уз

Милана Ракића, са предговором Ђурчина. У том предговору Ђурчин је, према Крклецу, отварао полемику и обрачуна из предратне Југославије, па би објављивање тог текста бацило лоше светло на тек формирану Матицу Хрватску. Архив Југославије, Савезна комисија за верске послове, 144–22–258.

10 *New York Herald Tribune*, 2.9.1959.

11 Анте Смит Павелић и Богдан Радица објавили су у *Хрватској ревији*, св. 4 (48), Буенос Аирес, 1962. текст под насловом „Задњи Мештровићев поход Хрватској“. Они пишу да је Мештровић 25. јула 1959. стигао на Брионе и тамо био смештен у посебан хотел за почасне госте. Током боравка на Брионима, према истом извору, Мештровић је имао три сусрета насамо са Титом. Разговарали су о ваарству, краљу Александру, Стаљину, Ђиласу, Степинцу, али највише о положају Хрвата у Југославији. Мештровић је касније причао, према писању Радице и Смит-Павелића, да је Тито изјавио како поштује карактер и храброст кардинала Степинца, али да не може променити своја уверења и одлуке. „У току овог разговора, Мештар је добио утисак као да се Тито не слаже с поступком режима и Комунистичке Партије према Кардиналу и да зна, да су ти поступци јако шкодили угледу Југославије у свијету, али да их је он, Тито, ипак морао прихватити и одобрити, да би задовољио притиску Срба, који су након осуде Драже Михајловића тражили бар једну истакнуту хрватску главу.“ На крају разговора, у коме је Тито наводно све време себе представљао као заштитника хрватских интереса, рекао је Мештровићу да је он најпре Хрват, а тек потом комуниста.

12 *Вјесник, Вечерњи лист*, 24.1.1962, *Политика*, 25.1.1962.

присуство шибенске и сплитске бискупије. Опроштајни говор испред маузолеја држао је бискуп Франић.

Неколико дана после сахране, 30. јануара, новинске агенције *Associated Press* и *Reuters*, пренеле су из Париза извештај о сахрани Ивана Мештровића, на основу изјаве коју је дао Џозеф Пупин, професор теологије католичког универзитета Notre Dame у Саут Бенду, који није лично присуствовао сахрани. Наредног дана неколико аустријских листова је донело коментаре поводом ових вести у којима се говорило о „ексцесима” и „шिकанирању религије и свештеника” приликом сахране Мештровића у Југославији. Лист *Salzburger Nachrichten* објавио је ове информације под насловом „Како се код Тита поступа са великим покојницима”.

Почетком фебруара 1962. Тањуџ је из Њујорка пренео информацију о садржају изјаве коју је дао Мате Мештровић листу *New York Herald Tribune*. Мештровићев син, као и професор Пупин пре њега, тврдили су у својим изјавама следеће:

– да је југословенска влада узела црквене ствари у своје руке и блокирала опело вајару Ивану Мештровићу;

– да су посмртни остаци положени у породични маузолеј на начин који породица сматра увредљивим;

– да су се југословенски представници у Чикагу и Вашингтону обавезали на одржавање мисе за покојника у загребачкој катедрали, затим у Сплиту и Отавицама, али да су власти у земљи журиле да посмртне остатке пребаце из Загреба;

– да је влада ФНРЈ овлашћење Ватикана и наредбе загребачког надбискупа једнострано поништила, саопштивши да црква не дозвољава богослужење у загребачкој катедрали, а да су органи власти поцепали посмртнице;

– да су посмртни остаци вајара Мештровића стигли у Загреб пре његове породице, а да су власти уместо да сачекају долазак породице, отпремиле Мештровићево тело у Дрнич, плашећи се окупљања великог броја људи у Загребу и у Сплиту;

– да је сплитски бискуп Франић приликом држања говора на сахрани био прекинут од стране једног локалног функционера, који му је довикнуо да је злочинац, бандит и „бједни лупеж”;

– да су сељаци који су покушали да спрече поменутог функционера били поапшени;

– да све што је наведено показује јасно какав је степен верских слобода у Југославији.

Половином фебруара 1962. и часопис *America* објавио је у уводнику коментар под насловом „Тито се плаши мртваца”, у коме је писало да је Тито наредио да се Иван Мештровић брзо сахрани. Југословенски државни органи су годинама настојали да уз помоћ појединих верских заједница свету представе своју земљу као место у коме су верске слободе биле широке и неутуђиве, за разлику од стања у осталим земљама Источне Европе. Осим тога почетком 1962. године дошло је до тајних и неформалних контаката између представника Југославије и Ватикана у Италији и почео је да се отвара канал који ће наредних месеци довести до отпочињања преговора о успостављању односа. Кампања око Мештровићеве сахране дошла је дакле у време када то Југославији уопште није

погодвало и покушало се, на све могуће начине, да се цела ствар смири и што пре затанка. Чинило се међутим да је суштина целог догађаја била у пропустима републичких органа у Хрватској око организације сахране.

Према извештају Републичке комисије за вјерска питања НР Хрватске од 24.2.1962, који је после целог случаја био упућен СИВ-у, испоставило се да написи у страниј штампи нису били далеко од истине. Наиме, неколико дана пред саму сахрану, на прве вести из Америке о Мештровићевој смрти, Комисија за вјерска питања Извршног вијећа Сабора НР Хрватске ступила је у контакт са загребачком надбискупијом. Бискуп Лах и секретар бискупије др Иво Пишонић, тврдили су тада да надбискупија није заинтересована да се тело Ивана Мештровића излаже у жупној цркви Св. Марка у Загребу. Ипак, Пишонић је обавестио представнике Комисије да му се јавио др Фрањо Шепер, надбискуп загребачки, који се у то време налазио у Риму на заседању II ватиканског концила, да се црква припреми за излагање посмртних остатака покојног Мештровића и да се не праве никакве сметње његовом сину, уколико буде тражио да се тело његовог оца изложи у цркви.¹³

У међувремену жупник цркве Св. Марка, Ерјавец, штампао је посмртнице у којима је обавестио грађане да ће тело Ивана Мештровића бити изложено у цркви 23.1.1962. у одређено време, после чега ће му бити одржана свечана миса. Жупни уред је штампао 120 таквих посмртница. Поводом тога, председник Комисије за вјерска питања, Стјепан Ивековић, позвао је на разговор бискупа Лаха, који је тврдио да загребачка надбискупија није до тог момента примила никакав захтев за излагање Мештровићевог тела у цркви Св. Марка. По његовим речима, загребачка надбискупија није била заинтересована за тако нешто јер није желела да преузме на себе питање транспорта посмртних остатака. Поводом штампања посмртница, бискуп Лах је изјавио да је жупник Ерјавец „показао претерану ревност” и тиме довео у заблуду вернике, те да ће он лично обавити свечано опело без присуства тела, као што се чини и за остале вернике.¹⁴

Истог дана, 22.1.1962. позван је у Комисију и сам жупник Ерјавец који је рекао да он није од родбине добио никакав захтев за излагање тела покојног Мештровића, али да је посмртнице штампао на основу обавештења које је добио од секретара надбискупије Пишонића. Ерјавецу је речено да одмах ступи у везу са ЈАЗУ и са одбором који је на себе преузео читав церемонијал сахране као и транспорт ковчега, из Загреба у Отавице. Сутрадан, 23. јануара, Ерјавец је поново био позван у Комисију, где му је саопштен распоред транспорта и од њега тражено да обавести грађане да тело неће бити изложено у жупној цркви. Ерјавец је на то прокоментаришао „што би комунистима сметало ако би се Мештровићево тијело изложило у цркви Св. Марка у Загребу.”

Комисија је извршила проверу и установила да су са неких загребачких цркава као и са катедрала скинуте посмртнице, а да је на цркви Св. Марка истакнуто обавештење да су посмртни остаци Ивана Мештровића отпремљени у његово родно место и да ће се одржати само миса за покојника. Мису је служио бискуп Лах.

13 АЈ, СКВП, 144-59-485.

14 *Исио*.

После објављивања првих, по југословенске власти неповољних, коментара у иностраној штампи о сахрани, државни функционери су кренули да обилазе црквене представнике и прикупљају њихове исказе како би демантовали оно што је страна штампа писала. Дописник *Радио Загреб* Милан Орловић и службеник Комисије за вјерска питања, Владо Кук, посетили су фра Јозу Јанковића, декана дрнишког деканата, 5.2.1962. Јанковић је дао изјаву да је погреб обављен на потребној висини и уз пуно подршку НОО скупштине Дрниш. НОО општине је уредио прилазне путеве и на раскрсницама поставио путоказе. Свештеник је поменуо да је било извесног негодовања приликом говора бискупа Франића, али да то ипак није сметало самом верском обреду. Сматрао је да је син Ивана Мештровића сам био крив што тело његовог оца није било изложено у цркви у Сплиту, јер се о томе није договорио са бискупом.

Истог дана, председник Комисије, Стјепан Ивековић, водио је разговор са шибенским бискупом Јосипом Арнерићем. Арнерић је том приликом рекао да власти нису правиле никакве сметње током погребња и да се његова изјава може јавно употребити. Бискуп је ипак додао да је до изражаја дошла неорганизирана група, јер се није тачно знао дан и време погребња. Дописник *Вјесника* из Загреба, посетио је 6. фебруара каноника Пиан Рудолфа, заменика шибенског бискупа и дон Вељка Јадроњу, генералног викара шибенске бискупије. Они су дали изјаву којом су демантовали писање стране штампе. Коначно, 7. фебруара на разговор је позван и сам бискуп Франић. Он је секретару Републичке комисије за вјерска питања, Златку Фриду, рекао да је на сахрани говорио као католички бискуп са идеолошког становишта, али да није знао да је на погребу присутан и Вицко Крстуловић. Франић је очекивао контакт са органима власти пре сахране, али до њега није дошло. Демантовао је да су га ометали током обреда и говора, мада је додао да су се чули узвици негодовања када је завршио говор. Бискуп је био спреман да своју изјаву лично понови пред новинарима било у земљи, било у иностранству. Франић је о Мати Мештровићу рекао да је био незадовољан пре свега због обећања које је добио у ССИП-у да ће тело његовог оца бити изложено у црквама у Загребу и Сплиту.¹⁵

Према извештају Комисије, начелник ОУП-а Шибеник лично је дао налог да се спречи свако реаговање на сахрани. Међутим, председник НОО Дрниш, Рељић, узвикнуо је после говора бискупа Франића, да је то провокација и злоупотреба цркве у политичке сврхе. Даље реакције спречили су службеници СУП-а који су били присутни. Потом је супруга Вицка Крстуловића узвикнула да је црква тамница и најгора реакција. Црквени представници нису на ово ништа узвратили и сахрана је настављена.

Почетком марта 1962. загребачки надбискуп Шепер је Стјепану Ивековићу рекао да је Мато Мештровић после погребња навратио код њега у Рим и испричао му да је све унапред договорио са Конзулатом ФНРЈ у Чикагу, да му је у Амбасади ФНРЈ у Паризу такође потврђено да је све у реду, да је добио информацију да је и у Београду све договорено, али да црквене власти у Загребу нису дозволиле излагање тела у цркви. Надбискуп Шепер је кривио сина и ћерку покојника што су тело „послали као пакет”, уместо да дођу на време у земљу и договоре се са властима.¹⁶

15 *Истио*.

Све поменуте изјаве искористила је крајем априла 1962. новинарка Неда Крмпотић за текст под насловом „Шићерење преко гроба”, објављен у *Вјеснику*.¹⁷ Новинарка је као изворе информација користила и католичку штампу¹⁸ која је писала о „величанственој” сахрани којој су присуствовала два бискупа, пет свештеника и фрањевачки провинцијал из Сплита са 14 братственика, јер је покојник био конфатер или почасни члан њихове редовничке провинције.

Одговор Мате Мештровића био је објављен убрзо у америчким и канадским новинама под насловом „Промашено шићарење загребачког *Вјесника* с мртвим Мештровићем”.¹⁹ Он побија све наводе Неде Крмпотић, за коју каже да се специјализовала за нападе на Католичку цркву. Мештровић посебно напада Управу државне безбедности која је наводно, још док се он налазио у Сплиту, почела да шири причу о његовој намери да сруши систем. Чланке у католичкој штампи објашњавао је као плод цензуре, а изјаве црквених представника побијао тврђом да је неколико хрватских бискупа посетило Рим после сахране али да нико од њих није јавно демантовао његове изјаве. Мате Мештровић даље каже: „... Вјерска слобода не састоји се у томе да су врата на цркви отворена. Познато је да УДБ-а пази да ли тко од државних чиновника иде у цркву, па ако иде то му се пише у 'црну књигу'. Такви се људи запостављају, шиканирају или бацају из државне службе. То нарочито вриједи за учитеље и професоре. Да ли постоји 'вјерска слобода' за војнике и офицере у југословенској војсци? Тко од њих може несметано присуствовати – вјерским обредима? У Југославији се не спроводи исправна политика раставе Цркве од државе, која би гарантирала Цркви слободу у својем дјелокругу, него се настоји све религије или уништити или ставити у службу државе.”

Мештровић у истом тексту доноси делове из писама кардинала Степинца и Милована Ђиласа, упућених његовом оцу и њему, око природе система у земљи. Степинац је тако писао Ивану Мештровићу јуна 1959. године да УДБ-а даноноћно мучи људе шпијунирањем, испитивањима, глобама, терором. „Ја вероватно нећу доживјети слом комунизма у свијету, ради скрханог здравља. Али сам апсолутно сигуран у тај слом. Штогод се гради против нарави, како ју је Бог створио и установио, мора се срушити унутарњом нуждом.”²⁰

Ђилас је писао Мати Мештровићу неколико пута после смрти његовог оца. У једном од писама које је упутио неколико дана пре свог поновног хапшења, Милован Ђилас је писао: „У погледу свега оног што се догодило око сахране Вашег оца, мени се чини да је безразложни страх играо већу улогу од зле воље. Наиме, ја држим да вас дипломати нису преварили, обећавајући да ће све бити у реду, него су мимо њих деловали и други фактори по своме. А ови су се уплашили да свечане мисе не буду поводом нечем другом. За тај страх, по мом мишљењу, није било разлога. Али онај ко се боји не мисли логички и тешко би му нешто било и доказати. У сваком случају, Ваше намере да све

16 АЈ, СКВП, 144-59-485.

17 *Вјесник*, бр. 5449, 23.4.1962.

18 *Службени вјесник бискупије сјилијске и макарске*, бр. 1-2, 5.2.1962.

19 АЈ, СКВП, 144-60-486.

20 *Истио*.

уредите с властима и Ваше достојанствено држање касније за сваку су похвалу. Код нас се писало веома мало, скоро ништа (о Мештровићу). Па и то по схеми: Мештровић је био добар у националним мотивима, а лош у верским! У ствари Мештровић је за нас Србе и Хрвате, нешто више од скулптора, као што и Његош није само песник.”²¹

Summary

Radmila Radić

Sculptor Ivan Meštrović's Funeral

Ivan Meštrović died in the USA. His last will was to be buried in the family mausoleum in his home village. His funeral turned in a serious political scandal; On the one hand, for the fear of Yugoslav state representatives that the funeral ceremony might be missused and turned into political demonstration (anticommunist and nationalistic) and the other hand, due to the poor organization. The scandal resulted for the Yugoslav regime with bad publicity consequently had a negative effect on its effort to improve relationship with Vatican.

Ђорђе Сјанковић

УДК: 37.014.3(497.13)“1939/1940”
УДК: 371.12(=861)(497.13)“1939/1940”

Реформа просвете у бановини Хрватској и Срби у Славонији

Апстракт: У раду се разматра реформа Просветног система, која је сprovedена у Бановини Хрватској, након њеног формирања 1939. године. Посебна пажња посвећена је утицају реформе на промену положаја српских наставника, професора и учитеља, као и њеном одразу на ученике српске националности на подручју Славоније.

Споразум Цветковић-Мачек од 26. августа 1939. године и формирање Бановине Хрватске, померио је административне и створио нове историјске границе с дуготрајним последицама по југословенску државу. Почео је да мења друштвени живот у Бановини Хрватској и политичке односе таквим интензитетом у нормативној сфери, да је то било без преседана у дотадашњој историји Југославије. То се морало одразити и на мултиетничке и професионалне односе у Бановини и на ново схватање „историјских земаља”, као и њихово географско поимање. Најдрастичнији пример за то је била Славонија. На истоку Славонији је прикључен, у административном погледу, котар Вуковар, док је на западу, из необјашњивих разлога, из званичних статистика и историјског схватања појма Славонија, изостављен котар Грубишно Поље. Пошто се од тада, ипак, у историјско-географском смислу под Славонијом подразумевало подручје које је обухватало оба ова котара, нужно је било да их уврстимо у разматрање наше теме.¹

Славонија се, од стварања Бановине Хрватске, па до 1995. године простирала на површини од 12.938 км². Према дефинитивним резултатима пописа становништва из 1931. године Славонија је имала, у новим административним границама, 737.464 становника. У раздобљу од 1931–1941. године становништво је годишње у просеку расло за 1,13%, што у укупном збиру чини повећање од 11,30%. Према овој процени Славонија је имала 1941. године, 908.106 становника.² Од тога било је 494.468 Хрвата, 218.511 Срба, а од националних мањина најбројнији су били Немци (око 75.000), затим Мађари (око 50.000), Чеси (око 36.000), Роми (око 10.000), Јевреји (око 9.500) и Словаци (око 9.000).³

1 Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd 1965.

2 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1940.*, Београд 1941, 81–82; Dr Zdravko Krnić, *Slavonija 1941*, Osijek 1978, 7–8.

3 Martin Kaminski, „NOP i nacionalne manjine”, *Slavonija u NOV. Zbornik radova*, Slavonski Brod 1966, 171.